

הסכמי קדם נישואין בישראל - אסון חברתי

כמי שמתעניין בנושאים תורניים-חברתיים, אני עוקב מזה זמן רב אחר הדיונים בשאלת הסכמי הממון קדם הנישואין. האזנתי לדוברים בכנסים, קראתי הנמקות בבמות שונות, והיריעה נשטחה למלוא רוחבה ועומקה בגיליון העשרים של 'צהר'. גם ביתחומי תרמנו את חלקנו לדיון בשני מאמרים בכרך כא (של הרב הדיין שלמה דיכובסקי ושל הרב ד"ר דוד מישלוב) ובמאמר נוסף (בינתיים) בכרך כב (של הרב הדיין אברהם צבי שינפלד). מוקד דבריי דלהלן, כפי שהודגש בכותרת, איננו בתחום התורני, המשפטי או הפרקטי אלא בתחום החברתי והציבורי.

א. לצעוד עם הקידמה?

כרבים וטובים אף אנוכי 'התפתיתי לצעוד עם הקידמה' ולתמוך - נפשית ומנטלית - במשהו חדשני. בוודאי כאשר הוא בא מבית היוצר של רבנים מן הציונות הדתית, ומגובה בניסיון רבני מארה"ב. זה נראה בעיניי די 'מושך' לעדכן את הכתובה המסורתית, כמובן על פי ההלכה ותוך התייעצות עם פוסקים מובהקים. מעורבותם של משפטנים תלמידי חכמים בפרוייקט רק הוסיפה בעיניי נופך של 'תורת חיים' ושל חיבור התורה הנצחית למציאות העכשווית. בהרהור נוסף, ולאחר התפכחות מההתלהבות הראשונית, אני קורא בקול גדול: "אל נא אחי תרעו!" ואפרש שיחת.

ב. יצירת בעיה אחת כדי לפתור שנייה

אומר במשפט הפתיחה את כל ה'יתיה', שכבר נאמרה ע"י קודמים לי: ההסכם המוצע, בכל הווריאציות, **מעודד גירושין**, ויתרום להגברה רבתי של תופעת הגירושין הגוברת והולכת בישראל, כולל בקרב הציבור הדתי¹. מנגד, הסכמי קדם הנישואין נולדו לכאורה על ברכי בעיית סרבנות הגט והעגינות. לפיכך צריך למצוא את הפיתרון במחוזות הבעיה - בהקשר הגירושין, ולא 'יתחת הפנסי' - בשדה הנישואין.

1. ניתן היה לטעון, שההסכם אינו מעודד "גירושין בוק". הוא קובע תהליך ממושך, הכולל בתוכו דבר שאינו קיים כלל במערכת הקיימת, והוא: ניסיון שיקום, ויש המציעים אף גישור. אולם בכך אין פיתרון. כשמצא/ה נאה הימנה/ו, כל 'ההליכים המעכבים' הללו אינם משמעותיים. הצד המעונין 'להחליף' יעבור אותם בנקל. בכל מקרה, אם מדובר בעיכוב של התניה ממשית בגורם חיצוני, ולא רק 'השתתפות בפגישות' - על כך כתבתי בגוף מאמרי. עקרונית תמכתי בכך, ובלבד שהגורם הזה יהיה רבני (לא חייב להיות בית דין, אבל צריך להסכים מראש בהסכם מיהו הגורם, וזה משהו מעין שיפוטי, דמוי בוררות) ולא פסיכולוגי או גישורי בעלמא. לבחינת ההשפעה של ההסכמים על שיעור הגירושין, אני כופר ביכולת לערוך סקר אמין. אי אפשר למצוא קבוצה של חותמי הסכם וכנגדם קבוצה ללא הסכם, אשר חייהם המשפחתיים דומים ומקבילים, ולבחון את התוצאות. גם אין אפשרות להשוות לשיעור הכללי באוכלוסיה 'דומה'. החשש מעידוד הגירושין הוא סברא פשוטה, שאין לבטלה במחי יד, אפילו לא באמצעות סטטיסטיקה.

אכן, בחו"ל אין מעמד משפטי לבית דין רבני, וכל אדם יכול לעגן את אשתו ללא חשש מאימת הדין בבית דין של מטה. על ברכי מציאות חברתית עגומה זו נולדו הסכמי קדם הנישואין בארצות הברית. הללו, בנוסחים שונים, זכו לברכות ולעידוד רבנים ברמות הסכמה שונות. הסכמים אלו, שיש להם תוקף משפטי, מסייעים לגט, שאם לא כן 'הצד המפריע' ישלם טבין ותקילין. זו סנקציה עצמית, וברור שיש לה סיכוי רק אם היא תיכתב ותיחתם לאלתר, בשלב אביב הנישואין. מאידך, בישראל עדיין יש לבית הדין הרבני מעמד חוקי, ולכן צריך למקד את הפתרון בנקודת הבעיה, בחצרות הדיינים, וכדלהלן.

אסור 'לשפוך את התינוק עם המים'; חבל מאוד ליצור באמצעות 'הסכמי קדם נישואין' מסגרת המעודדת בעקיפין ריבוי גירושין, אשר ממילא אנו עדים להתגברותן. חבל לדרבן מגמה זו רק בשל מסורבות הגט, אשר הן, לפי כל הגדרה, רק קבוצה קטנה יחסית. את פתרון יש לחפש - ובעיקר ליצור - בשדה הגירושין.

ג. לקום בבוקר עם רוע לב

בראש ובראשונה אני מתנגד ליהסכם לכבוד הדדי' בנוסח ידידי ורעי הרב אלישיב קנוהל ודעימיה (בעיקר מקרב ארגוני הנשים), שלפיו (באחד הנוסחים) הפירוד איננו מותנה בשום גורם רבני חיצוני שייכנס לעובי הקורה, ואשר יהיה בעל סמכות להציע 'שלום-בית', לפני אילוץ הגט תחת שוט הפעלת היהסכם'. אמנם בנוסח זה קיימת התניה בהשתתפות בשיחות ייעוץ לאורך מספר חודשים, אך כמדומני ללא סמכות לעצור את הגלישה במורד הגירושין בחסות היהסכם. שימו לב! כל אחד מבני הזוג, אשר קם בבוקר ומתחשק לו 'להחליף' - יוכל לאלץ את הצד השני להסכים לגט; וְלֹא - ישלם טבין ותקילין! לא זו בלבד שההסכם בנוסח זה איננו מתעניין בשאלה 'מי אשם?', אלא שבדרך כלל ימצא 'חוטא נשכר'. האשם שמצא/ה נאה הימנו/ה יזכה בפיס...

הנוסח ליהסכם ממון קדם נישואין' המתון יותר, מתנה את ביצוע ההסכם ביצד שלישי רבני (בית דין), שיבחן את הרקע ויאשר או יחסום את ביצוע ההסכם. כמדומני שבין ההסכמים המוצעים ב'שוק' יש כאלו שגם דורשים זיקת 'אשמה' מצד הנתבע או הנתבעת לניתוק הקשר. רק אשמה כזו שתקבע על ידי אותו גורם רבני חיצוני, המוסכם מראש, תאלץ אותם להיפרד לפי תנאי ההסכם שנחתם תחת החופה או בסמוך לה.

ד. בית דין חילופי

מבחינה עניינית, אם נגזר עלינו כי בימינו ובדורנו יופעלו 'הסכמי קדם נישואין', הכרחי לשלב התניה כזו, הממתנת את קלות הגירושין. מאידך, המתנגדים ל'סעיף בית דין' כזה טוענים כי חזרנו לזירת בתי הדין הרבניים אשר ממנה רצו עורכי ההסכם לברוח, בשל הביקורת על התנהלותם בסוגיות אכיפת הגט וכל המסתעף. לדעתם, ניתקע שוב במסדרונות אינסופיים של התדיינות, והפעם בשלב מיקדמי: האם להפעיל/לא להפעיל את ההסכם. ומה הרווחנו? פיתרון מסוים לטיעון זה יכול להיות בכך שהתניית הפעלת ההסכם תהיה מסורה לא לבית דין רבני 'קלאסי' (אשר התדמית המקובלת שלו היא: סחבת ודשדוש), אלא לבורר רבני מוסכם מראש, או - ועדיף - לבית דין רבני שיוקם לצורך זה בחצרות הציונות הדתית (ויש לי מספר רעיונות בקשר לכך). בתי דין כאלו בעצם יעסקו בתביעת הגירושין וכל הכרוך בכך, מכוח הסכם הקדם נישואין, פרט כמובן לאקט הגירושין עצמו שהוא מסור על פי חוק לבתי הדין האזוריים

וגם בקשר לכך יש לי מספר רעיונות, ואין זה מקומן). לפי מתכונת זו, מהותו של הסכם הקדם נישואין תהיה העברת דגש ההתדיינות בסכסוך המשפחתי מבית הדין הרבני האזורי, המתנהל בדרכי בעצלתיים ובפנים זועפות, לבית דין מוסכם מראש. בהקשר זה צצות בעיות לוגיסטיות קשות: מי יממן את בית הדין אם וכאשר יידרש לשבת ישיבות רבות ומתישות (שהרי תמיד יש 'צד שני' המעוניין להקשות)? ואחרי ככלות הכול אין לבית דין מוסכם זה סמכות 'לגמור את הגט', ועדיין הזוג תלוי בחסדי בית הדין הרבני האזורי. כך שכל הרעיון הזה, של 'בית דין קדם בית דין', הוא קלוש ואוורירי למדי. מה אני מציע בסוגיא זו? ראו להלן.

ה. איפוס ערכי המשפחה

גם אילו היינו מרוויחים בוודאות את זירוז הליכי הגירושין בבית דין מקדמי כזה, עדין התנגדותי ליהסכמי קדם נישואין עזה ותקיפה. הסכם כזה, הנחתם סמוך לחופה, משדר אווירה שהנישואין הם זמניים, תלויים ועומדים, מעין הסכם 'שכירות דירה' או 'העסקת עובד', חלילה, עם אופציית הארכה וזיכות סירוב ראשונה. נוסף לזה את הניסוח המשפטי, הנוראי בעיניי, של סעיפי המסמך ואת האווירה סביב חתימתו. שוו בנפשכם כי עורך דין, או הרב המחנך, מגישים לבני הזוג דוקומנט שסגנונו המשפטי זועק: צד א', צד ב', להלן, הואיל וסממני משפטלוגיה עכשווית המנוגדת קוטבית לאווירת ההתקדשות וההיטהרות השזורה בנישואין.

טעם לפגם מתוספת להצעה זו מכוח החובה המשפטית (!) שהמחתים על המסמך יסביר לבני הזוג את משמעותו לפרטיה, ויבהיר את האופציות הניצבות בפניהם וכו'; מה כל צד יכול לעולל ומה על צד ב' לפעול כתגובה לצעדיו של צד א'. ללא הבהרות אלו לא יהיה ערך משפטי מחייב להסכם. כולנו מכירים כיצד עורכי הנישואין מבליעים את תוכן הכתובה החז"לית ומסכמים אותה בשניים-שלושה משפטים פשוטים וחגיגיים. נוסח הכתובה נשמע באוזני הקרואים כ'תפילה', 'ברכה' או 'יהי רצון', ויש המקריאים אותה בנעימה ובזמר פיוטי, וטוב שכך. הפסוק היחיד המושך את תשומת הלב, כולל של בני הזוג, הוא: "תוספת כתובה העולה לסך כך וכך". גם פריט זה מתפרש בעיני הבריות כביטוי של כבוד או מוסכמה חברתית בלבד (וכך זה באמת, מבחינת התוקף ההלכתי למימוש הסך שננקב).

אכן, ברור כי הכתובה מעיקרה היא מסמך משפטי פרטני הכולל גם משפטים לא חגיגיים. אני משער כי בימי חז"ל, עת הכל דיברו ארמית, היא הובנה ואף נתפסה כ'הכרח בל יגונה'. מכל מקום, בעת ההיא הכול היו כפופים לסמכות בית הדין הרבני, והוא המוסמך לפרשו ועל פיו ישק דבר. יתר על כן, יש לשער כי לא יצאו עוררין חברתיים על החד-צדדיות של הכתובה ומוסד הנישואין בכלל. בדורנו, דור השוויוניות והפמיניזם, הוספת מסמך משפטי יבש לטקס הכלולות נראה צורם ופורם.

ו. מה מסתתר מאחורי?

השחזתי מעט את קולמוסי משום שלדעתי, וכך סבורים גדולים וטובים, קיים מניע נוסף, ואולי המניע המרכזי מצד חוגים מסוימים, המסתתר מאחורי מהלך דחיפת ה'הסכמים' ושיווקם. השקפות 'מודרניות' על החיים והמתיינות הגואה, חוברים להנמכת רף ערכי המשפחה וטשטושם. אנו עדים למאמרים רבים פרי עטם של 'הוגי דעות', הטווים תיאוריות 'מדעיות' ומנפצים במודע את הצורך במבנה המשפחתי ה'שמרני': אב, אם וילדים. לקלחת זו מתוספת גם המגמה

הפמיניסטית-שוויונית שעיינה צרה בסטטוס היהודי של התא המשפחתי. תבלינים ליתבשילי תורמים פסיכולוגים וסוציולוגים למיניהם. כל אלו חוברים למגמה מוצהרת להקל על פירוק התא המשפחתי, אפילו ללא צורך בהנמקה כלשהי. תנועות נשים מסוימות עומדות, למיטב ידיעתי, מאחורי 'קמפיין ההסכמים' בארה"ב ובישראל. תנועות אלו אמנם דואגות למסורבות הגט ועושות רבות למען, ויישר חילון, אך בד בבד הן תומכות במגמה שתוארה - יכולת קלה לפירוק התא המשפחתי.

'הסכמי קדם הנישואין' הם 'שתי ציפורים במכה אחת', עיסקת חבילה; הקלה משמעותית למסורבות הגט והקלה רבתי למפרקי המשפחה. על כך אני מזדעק, ואני שב וקורא לכל מי שערכי המשפחה יקרים לו: הבה ונחפש את פתרון של מסורבות הגט (בישראל). אני מדגיש: (בישראל!) בבתי הדין. נתרכז ב'ציפורי' טהורה אחת בלבד; השנייה היא 'טמאה'.

ז. ומאי תקנתיה?

אני משוכנע כי אילו כל הדיינים היו ממצים את כל מה שההלכה והחוק מאפשרים להם - היה מספר מסורבות הגט בישראל שואף לאפס. מיצוי זה תלוי בהשקפת עולמם של הדיינים. לדעתי, יש צורך 'לשים על השולחן' את האפשרויות ההלכתיות המקילות על אכיפת הגט ולהפעיל 'לחץ נוראי' לאמץ אותן. וכמובן, למנות דיינים שזו השקפת עולמם, תוך הקמת שערורייה על אפליה מיגורית בתחום זה.

אם יהיו באופק דיינים חלופיים, אני מוכן ל'התפשר' בנקודה אחת; 'הסכם קדם נישואין' שיכלול משפט אחד או שניים בלבד: "בני הזוג מתחייבים (בקניין המועיל) להתדיין בהרכב מסוים בלבד". באמתחתי מספר רעיונות ציבוריים ופוליטיים בכיוון זה, שעניינם הקמת בתי דין עצמאיים, בעלי השקפת עולם דתית עכשווית (ובתי הדין לגיור יוכיחו! ובתי הדין לממונות יוכיחו!). כשם שבחוו"ל פועלים בתי דין עצמאיים לחוגים שונים, יש מקום לחשוב על 'אמריקניזציה' גם בתחום זה. אני מודע למשמעות הקשה של ערעור 'חוק הנישואין והגירושין' הבנוי על בתי דין ממלכתיים בלבד, אך ניתן למצוא גם לכך פתרונות. רמז: כדלעיל, בתי דין שיטפלו בכל ההליכים פרט לכתובת הגט. אני רוצה לראות בית דין רבני שלא יסדר גט לאחר שבני הזוג התדיינו והגיעו להחלטות בבית דין בד"צי כלשהו (הרב קרליץ למשל, הרב וואזנר למשל, העדה החרדית למשל).

אילו כל האנרגיות שהושקעו ב'הסכמי קדם נישואין' היו מושקעות בהעדפת בתי דין חליפיים, 'מתחשבים' יותר, היינו שופכים את המים ללא התינוק...

